

Історія

УДК 796:172.15:355.01(477:470)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20385133>

Моральні аспекти спорту в умовах російсько-української війни

Василь Козьма,

доктор політичних наук, професор,

завідувач кафедри

соціально-гуманітарних дисциплін

Національний університет фізичного виховання і спорту України,

м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-8970-5968>

Прийнято: 12.05.2026 | Опубліковано: 25.05.2026

***Анотація.** У статті здійснено комплексний аналіз моральних викликів, що постають перед сучасним спортом в умовах російсько-української війни. Розглянуто трансформацію ролі спорту як соціокультурного явища, що виходить за межі традиційного уявлення про його аполітичність і дедалі більше інтегрується у глобальний політичний та гуманітарний контексти. Проаналізовано спорт як інструмент міжнародної комунікації, формування іміджу держави та засіб привернення уваги світової спільноти до проблем війни, насильства та порушення прав людини. Особливу увагу приділено морально-етичним аспектам участі спортсменів у міжнародних змаганнях в умовах збройного конфлікту. Досліджено проблему індивідуальної та колективної відповідальності спортсменів, а також роль держави у формуванні спортивної політики та використанні спорту як інструменту пропаганди. Окреслено основні етичні дилеми, пов'язані з допуском*

представників держави-агресора до міжнародних спортивних подій, зокрема у контексті принципів рівності, недискримінації та справедливості. Також проаналізовано діяльність міжнародних спортивних організацій, які опинилися перед необхідністю ухвалення складних рішень, що поєднують спортивні, політичні та моральні аспекти. Визначено, що в умовах війни спорт набуває нових функцій – символічної, дипломатичної та ціннісно-орієнтаційної, стаючи платформою для вираження національної ідентичності, солідарності та громадянської позиції.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному осмисленні морального виміру сучасного спорту крізь призму російсько-української війни та концепцій індивідуальної і колективної відповідальності. У статті запропоновано підхід до розуміння спорту не лише як сфери змагання, а як етичного й політичного простору, у межах якого формуються суспільні цінності та міжнародні наративи. Також уточнено зміст поняття «нейтральності» спорту в умовах збройного конфлікту та обґрунтовано необхідність формування нової етичної рамки функціонування міжнародного спортивного середовища. Зроблено висновок про необхідність переосмислення етичних засад сучасного спорту та формування нових підходів до забезпечення справедливості, гуманізму та відповідальності в міжнародному спортивному середовищі.

Ключові слова: спорт, мораль, війна, етика, міжнародні змагання, відповідальність, покарання, Україна.

Moral Aspects of Sport in the Conditions of the Russian-Ukrainian War

Vasyl Kozma,

Doctor of Political Science, Professor,

Head of the Department

of Social and Humanitarian Disciplines

National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Kyiv,

Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-8970-5968>

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of the moral challenges facing contemporary sport in the context of the Russian-Ukrainian war. It examines the transformation of sport as a socio-cultural phenomenon that goes beyond the traditional perception of political neutrality and becomes increasingly integrated into global political and humanitarian contexts. Sport is analyzed as an instrument of international communication, state image-building, and a means of drawing the international community's attention to the issues of war, violence, and human rights violations.*

Particular attention is paid to the moral and ethical aspects of athletes' participation in international competitions under conditions of armed conflict. The study explores the problem of individual and collective responsibility of athletes, as well as the role of the state in shaping sports policy and using sport as an instrument of propaganda. The main ethical dilemmas related to the participation of representatives of an aggressor state in international sporting events are outlined, particularly in the context of the principles of equality, non-discrimination, and justice. The article also analyzes the activities of international sports organizations that have faced the need to make complex decisions combining sporting, political, and moral dimensions. It is determined that in times of war sport acquires new

functions — symbolic, diplomatic, and value-oriented – becoming a platform for the expression of national identity, solidarity, and civic position.

The scientific novelty of the study lies in the comprehensive understanding of the moral dimension of contemporary sport through the prism of the Russian-Ukrainian war and the concepts of individual and collective responsibility. The article proposes an approach to understanding sport not only as a sphere of competition, but also as an ethical and political space within which social values and international narratives are formed. The study also clarifies the meaning of the concept of the “neutrality” of sport in conditions of armed conflict and substantiates the necessity of forming a new ethical framework for the functioning of the international sports environment. It is concluded that there is a need to reconsider the ethical foundations of contemporary sport and to develop new approaches to ensuring justice, humanism, and responsibility in the international sports community.

Keywords: *sport, morality, war, ethics, international competitions, responsibility, punishment, Ukraine.*

Постановка проблеми. Спорт традиційно розглядається як сфера, що сприяє миру, взаєморозумінню та єдності між народами. Проте в умовах збройного конфлікту ці функції зазнають суттєвих змін. Російсько-українська війна стала викликом не лише для політичної та економічної систем нашої країни, а й для спортивного середовища також. Сьогодні питання моральності, справедливості та відповідальності виходять на перший план, змушуючи переглянути усталені принципи «позаполітичності» спорту. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України актуалізувала питання етичної відповідальності спортсменів, спортивних організацій і міжнародних федерацій щодо реагування на воєнні злочини, порушення прав людини та використання спорту як елемента політичної пропаганди. Особливої ваги

набуває проблема дотримання принципів справедливості, гуманізму та спортивної етики в умовах, коли міжнародний спортивний простір стикається з необхідністю визначення меж політичної нейтральності спорту. Крім того, війна суттєво вплинула на український спорт: значна кількість спортсменів долучилася до захисту держави, спортивна інфраструктура зазнала руйнувань, а спортивна діяльність стала елементом міжнародної інформаційної та гуманітарної боротьби. У цьому контексті дослідження моральних аспектів спорту набуває не лише теоретичного, а й практичного значення, оскільки сприяє осмисленню ролі спорту в умовах збройного конфлікту та формуванню етичних засад міжнародної спортивної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мораль у спорті базується на загальнолюдських цінностях: чесності, повазі, рівності, відповідальності тощо. У мирний час ці принципи реалізуються через правила гри, антидопінгові норми, принцип fair play (чесної гри) тощо. Однак війна створює ситуацію, коли етичні категорії виходять за межі спортивного майданчика. У сучасному науковому дискурсі існують різні підходи до осмислення ролі спорту в умовах збройних конфліктів. Один із них базується на концепції політичної нейтральності спорту та необхідності його відокремлення від суспільно-політичних процесів. Інший підхід наголошує на соціальній відповідальності спортивної сфери й потребі врахування політичних, гуманітарних та моральних обставин суспільного життя. Представники критичного підходу, своєю чергою, розглядають спорт як ефективний засіб політичного впливу, формування громадської думки та поширення пропагандистських наративів. Попри відмінності між зазначеними підходами, спільним для них є усвідомлення того, що спорт виконує важливу функцію міжнародної комунікації та суттєво впливає на формування міжнародного іміджу держави.

В умовах російсько-української війни участь українських спортсменів у міжнародних спортивних змаганнях стала важливим засобом привернення уваги міжнародної спільноти до подій війни та наслідків збройної агресії. За таких обставин спортивні успіхи набувають не лише значення результату спортивної діяльності, а й виконують важливу символічну функцію, відображаючи незламність українського народу, суспільну консолідацію та національну гідність. Разом із тим участь у міжнародних змаганнях спортсменів держави-агресора спричиняє низку складних морально-етичних дискусій. Попри те, що міжнародні спортивні інституції декларують принципи рівності, інклюзивності та недискримінації, актуалізується питання щодо моральної допустимості участі представників держави, яка здійснює збройну агресію. У такому контексті актуалізується питання меж індивідуальної відповідальності спортсменів за політику держави, яку вони представляють, а також можливості використання їхньої участі у міжнародних змаганнях для опосередкованого виправдання або легітимації дій політичного режиму.

У фокусі цієї наукової проблематики перебуває питання співвідношення та меж індивідуальної й колективної відповідальності. Природа відповідальності особи та соціальної спільноти неодноразово ставала предметом дослідження у філософських працях різних епох і наукових традицій, у межах яких формувалися різні концептуальні підходи до її трактування. Загалом проблема взаємозв'язку особистої та групової відповідальності привертала увагу багатьох визначних мислителів, які намагалися по-різному визначити її зміст, межі та умови виникнення. Зокрема, Арістотель розглядав відповідальність крізь призму добровільних і мимовільних дій, наголошуючи, що індивід несе відповідальність за ті вчинки, які були здійснені свідомо, за власним вибором і волею [1]. Платон – розглядав відповідальність у контексті держави: гармонія суспільства залежить від ролей кожного, але відповідальність частково розподіляється між громадянами [2].

У добу Нового часу англійський філософ Томас Гоббс наголошував на колективній відповідальності, що впливає з концепції суспільного договору: індивіди передають частину своїх свобод державі, яка натомість гарантує суспільний порядок [3]. Жан-Жак Руссо розвивав ідею «загальної волі», відповідно до якої людина несе відповідальність перед суспільством, водночас залишаючись його невіддільною частиною [4].

Представники класичної німецької філософії також приділяли значну увагу проблемі індивідуальної моральної відповідальності, виходячи з положення, що кожна людина відповідає за свої вчинки відповідно до вимог морального закону, насамперед категоричного імперативу. Так Іммануїл Кант розробив концепцію універсального морального обов'язку, згідно з якою поведінка індивіда має ґрунтуватися на принципах, здатних набувати статусу загального закону [5]. Натомість Георг Вільгельм Фрідріх Гегель акцентував на діалектичному зв'язку індивідуального та соціального, вважаючи, що самореалізація особистості відбувається через інститути держави та громадянського суспільства, унаслідок чого відповідальність набуває суспільно-інституційного виміру [6].

У ХХ столітті відомий німецький філософ Карл Ясперс запропонував один із найвпливовіших підходів до осмислення проблеми колективної провини, що стала особливо актуальною після Другої світової війни та досвіду нацизму. Його метою було не лише констатувати сам факт історичної відповідальності, а й концептуально розмежувати її рівні, щоб уникнути як надмірного узагальнення провини, так і її повного заперечення. Ясперс виділяв кілька форм відповідальності. Кримінальна відповідальність стосується конкретних осіб, які безпосередньо порушували закон і можуть бути засуджені в юридичному порядку. Політична відповідальність поширюється на громадян як членів державної спільноти, яка несе наслідки за дії власної влади незалежно від особистої участі кожного. Окремо він наголошував на

моральній відповідальності, що пов'язана з внутрішнім усвідомленням людиною своєї причетності до подій, навіть якщо вони не мали формально злочинного характеру. Найглибшим рівнем він вважав метафізичну відповідальність, яка виходить за межі права і моралі та ґрунтується на ідеї універсальної людської солідарності: кожна людина певною мірою відповідальна за зло у світі з огляду на свою належність до людства і неможливості повністю його запобігти. Така багаторівнева модель дозволяє розглядати відповідальність як складне явище, що поєднує юридичні, політичні, етичні та екзистенційні виміри людського існування [7].

Розвиваючи проблему відповідальності в контексті тоталітарного досвіду, відома мислителька XX століття, письменниця Ганна Арендт у концепції «банальності зла» показала, що масові злочини можуть здійснюватися не лише переконаними ідеологами, а й звичайними людьми. Вона підкреслювала, що зло в таких системах часто втрачає демонічний характер і набуває буденного, вигляду. Люди діють механічно – виконують накази, дотримуються процедур і не замислюються над моральними наслідками своїх дій. Саме дефіцит критичного мислення та етичної рефлексії перетворює пересічних виконавців на елемент злочинної системи. Окремо Арендт аналізувала розрив між дією та особистою відповідальністю: у межах ієрархічних структур індивіди схильні переносити моральну відповідальність на накази або інституції, створюючи ілюзію власної нейтральності. Водночас вона наголошувала, що така «нормалізація» зла не скасовує індивідуальної етичної відповідальності. У результаті її підхід істотно поглибив розуміння того, як бюрократія, дисципліна та некритичне підкорення авторитету можуть стати механізмами масового насильства [8].

Своєю чергою французький філософ, письменник, громадський діяч Жан-Поль Сартр радикально переосмислив ідею відповідальності через категорію свободи. У його екзистенціалізмі людина постає як істота, «засуджена бути

вільною», тобто така, що в будь-яких обставинах змушена обирати й діяти. Сартр наголошував, що навіть за умов зовнішнього примусу, соціального тиску чи історичних катастроф індивід не втрачає свободи вибору, а отже – і відповідальності за свої дії. Спроба виправдати поведінку обставинами або перекласти відповідальність на зовнішні чинники розглядалася ним як «погана віра» – форма самообману, коли людина заперечує власну свободу. У цьому контексті кожен вчинок має не лише індивідуальне, а й загальнолюдське значення, адже, обираючи власну поведінку, людина фактично формує уявлення про людину як таку. Тому відповідальність у Сартра набуває тотального характеру: її неможливо делегувати системі, обставинам чи іншим людям, оскільки вона безпосередньо впливає зі свободи людського існування [9].

Узагальнюючи наведені підходи, можна констатувати, що у філософії ХХ століття проблема відповідальності розглядається як багатовимірне явище, яке виходить далеко за межі суто юридичного трактування [10].

Постає логічне запитання: наскільки усі наведені вище ідеї пов'язані із сучасними подіями? На наше переконання філософські ідеї не обмежуються теоретичною сферою, а слугують інструментом осмислення та інтерпретації реальності сьогодення. Зокрема, у контексті індивідуальної відповідальності ідеї Іммануїла Канта та Жан-Поль Сартра дозволяють глибше зрозуміти роль окремої людини в умовах війни. У таких обставинах кожен – чи то військовий, державний службовець, журналіст або звичайний громадянин – несе відповідальність за власні рішення та дії, зокрема за виконання або ігнорування наказів; поширення правдивої інформації або дезінформації; надання допомоги іншим або прояв байдужості. Сартр особливо наголошував, що навіть у найскладніших і найекстремальніших умовах людина не позбавляється здатності обирати, а отже – і відповідальності за свій вибір [11].

Що стосується колективної відповідальності, то у працях Жан-Жака Руссо та Карла Ясперса цей концепт можна застосовувати на рівні держав і суспільств. Держава в такому розумінні несе відповідальність за ухвалені політичні рішення, тоді як суспільство – за ті цінності, які воно підтримує, допускає або толерує. Особливо після Другої світової війни Ясперс наголошував, що навіть за відсутності індивідуальної вини кожного громадянина існує політична та моральна відповідальність за дії власної держави. Ця ідея залишається актуальною і сьогодні, зокрема в контексті аналізу поведінки громадян Росії під час теперішньої російсько-української війни.

Ідея Ганни Арендт про «банальність зла» пояснює, як репресивні системи функціонують через масову покору й некритичне виконання наказів звичайними людьми, що уможливорює виникнення масштабних трагедій навіть без участі «злих геніїв». Георг Вільгельм Фрідріх Гегель допомагає побачити, що людина, будучи частиною суспільства й держави, водночас зберігає особисту відповідальність, а отже, за дії системи відповідають як державні інститути, так і окремі учасники суспільних відносин [12].

Таким чином можемо зробити просте узагальнення на прикладі сьогодення:

- Солдат відповідає за свої дії → індивідуальна відповідальність
- Керівництво держави відповідає за рішення → політична відповідальність
- Суспільство загалом відповідає за те, що допускає або підтримує → колективна відповідальність.

Спираючись на викладені вище положення, спробуємо відповісти на одне з найскладніших і найбільш дискусійних питань цього дослідження: чи можуть спортсмени нести моральну відповідальність за дії власної держави. Саме в цьому контексті особливо чітко простежується різниця між індивідуальною та колективною відповідальністю. Поділяємо позицію науковців Інституту

соціології НАН України, які зазначають, що війна як форма руйнівного збройного протистояння створює потужний дестабілізуючий вплив на соціальні порядки та суспільні відносини [13].

По-перше, з позиції індивідуальної відповідальності (Іммануїл Кант, Жан-Поль Сартр) людина несе відповідальність лише за власні свідомі дії чи вибір, тому спортсмен може відповідати за публічну підтримку агресії чи участь у політичних кампаніях. Водночас за відсутності публічних висловлювань або реального впливу на політичні рішення його особиста моральна провина не є автоматичною.

По-друге, з позиції колективної відповідальності (Карл Ясперс) навіть за відсутності особистої провини може виникати політична відповідальність як громадянина та моральна відповідальність за мовчання або бездіяльність, тому спортсмени як публічні фігури нерідко сприймаються як частина ширшого суспільного контексту.

По-третє, концепція Ганни Арендт додає додатковий вимір, підкреслюючи, що люди можуть не бути активними прихильниками зла, але водночас сприяти його існуванню через мовчазну згоду або некритичну участь у системі [14]. У сучасному контексті це проявляється наступним чином: відкрите схвалення спортсменом політики держави суттєво посилює його моральну відповідальність, використання державної символіки чи участь у пропагандистських кампаніях свідчить про активну позицію, тоді як мовчання або дистанціювання оцінюються залежно від обставин, зокрема рівня тиску, ризиків і реальної можливості висловитися.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що моральні аспекти сучасного спорту в умовах російсько-української війни набувають принципово нового значення, виходячи за межі традиційного уявлення про його аполітичність. Спорт дедалі більше постає як соціально-політичний та

ціннісний феномен, у якому перетинаються питання етики, міжнародної відповідальності та гуманітарної позиції.

Аналіз філософських підходів до проблеми відповідальності показує, що вона має багаторівневий характер – від індивідуального до колективного та політичного. У цьому контексті індивідуальна відповідальність спортсменів визначається їхніми особистими діями та публічними позиціями, тоді як колективна відповідальність пов'язана з їхньою належністю до певної держави та суспільства. Водночас моральний вимір відповідальності, на який звертали увагу мислителі ХХ століття, зокрема в умовах тоталітарних режимів і воєнних конфліктів, актуалізує питання про роль мовчання, бездіяльності та некритичної участі в системі.

Російсько-українська війна чітко продемонструвала, що спорт не може розглядатися як ізольована сфера, оскільки він безпосередньо включений у процеси міжнародної комунікації, формування політичних наративів та символічної боротьби. Участь спортсменів у міжнародних змаганнях у цих умовах набуває не лише спортивного, а й морально-етичного значення, оскільки їхня поведінка, висловлювання або мовчання можуть сприйматися як форма позиціювання щодо війни та дій держави. Таким чином, стаття підтверджує необхідність переосмислення традиційних підходів до розуміння «нейтральності» спорту та формування нової етичної рамки, в якій поєднуються принципи індивідуальної свободи, суспільної відповідальності та міжнародної справедливості. Умови сучасної війни роблять неможливим ігнорування морального виміру спорту, перетворюючи його на важливу сферу вираження цінностей, солідарності та відповідальності в глобальному світі [15].

Практичні рекомендації. У зв'язку з цим доцільним видається розроблення міжнародними спортивними організаціями чітких етичних стандартів щодо участі спортсменів із держав, які здійснюють агресію або систематично

порушують норми міжнародного права. Важливим також є формування механізмів оцінки публічної позиції спортсменів та недопущення використання спорту як інструмента політичної пропаганди. На національному рівні необхідним є посилення співпраці між державними органами, спортивними федераціями та громадянським суспільством з метою вироблення єдиної політики у сфері міжнародної спортивної комунікації в умовах війни. Доцільним є впровадження освітніх та просвітницьких програм для спортсменів щодо етичних аспектів публічної діяльності, прав людини, міжнародного гуманітарного права та інформаційної безпеки. Особливої уваги потребує підтримка українських спортсменів як учасників міжнародного гуманітарного та інформаційного фронтів. Це передбачає створення ефективних механізмів психологічної, правової та організаційної підтримки спортсменів, які представляють Україну на міжнародній арені в умовах війни. Водночас перспективним напрямом подальшої роботи є розроблення концепції етики спорту воєнного часу, яка враховувала б сучасні виклики глобальної безпеки, міжнародної солідарності та моральної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Нікомахова етика / Переклав з давньогрецької Віктор Ставнюк. К.: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
2. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355 с.
3. Бабкіна О. Суспільний договір // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011.
4. Руссо, Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: Port-Royal, 2001. - 349 с.

5. Сінельнікова М. В. Етичні погляди І. Канта. *Гілея*. 2018. Вип. 130. С. 179-182.
6. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Пер. з нім. В. В. Пучкова. Київ: Основи, 2008. 612 с.
7. Ясперс Ясперс. Вопрос о виновности. О политической ответственности Германии / пер. с нем С. Апта. М.: Прогресс, 1999. 148 с.
8. Куртін-Денамі Сільвія. Три жінки в темні часи: Едіт Штайн, Ханна Арендт, Сімона Вайль або *Amor fati, amor mundi*. Видавництво Дух і Лутера, 2025. 360 с.
9. Сартр Жан-Поль. Шляхи свободи. Смерть у душі. Видавництво Жупанського. 2016. 312 с.
10. Вітковська І. М. Становлення поняття відповідальності у філософії та соціології / І. М. Вітковська, І. А. Євдокимова / *Актуальні проблеми філософії та соціології : Науково-практичний журнал*. 2020. Вип. 27. С. 77-81.
11. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. – К.: «Основи», 2001. 854 с.
12. Гегель Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права, або природне право і державознавство. К.: «Юніверс», 2000. 334 с.
13. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
14. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : колективна монографія / за наук. ред. Л.М.Коробки /Л.М.Коробка, В. О. Васютинський, В. Ю. Вінков та ін. ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 286 с.

15. Перетворення буття людини і соціуму в контексті сучасного цивілізаційного розвитку : монографія / [В. П. Мельник, А. Ф. Карась, З. Е. Скринник та ін.] ; за наук. ред. З. Е. Скринник, А. Ф. Карася. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. 302 с.